

KORNAI JÁNOS:

Kell-e korrigálni a nyereségrészesedést?

(Néhány gondolat a könnyűipari vállalatok nyereségrészesedése kapcsán¹)

Első ízben ez év tavaszán került sor a könnyűiparban — akárcsak az ipar többi ágában — nyereségrészesedés kiosztására. A jövedelmezőség emelkedése 1957-ben összesen 441,8 millió forint nyereségtöbbletet eredményezett. Ennek mintegy harmad része maradt szétosztható nyereségként a vállalatoknál; az egy főre jutó nyereségrészesedés átlagosan 17 napi munkabérnek felelt meg.

Az anyagi érdekeltiség rendszerének tökéletesítésében rendkívül nagy lépés előre, hogy a kollektíva részesül a vállalat hasznából. Az üzemekben általános örömmel fogadták a kifizetéseket; a borítékok átadása végképp megnyugtatta azokat is, akik tavaly még kételkedtek, valóra válik-e az ígért részesedés.

Meg kell azonban hallanunk az elismerést követő számos bíráló megjegyzést is. Az egyik bíráló, amely különösen a vállalati vezetők körében gyakori, így hangzik: „Ügysem a mi munkánktól függ a részesedés, hanem attól, hogy a minisztérium mennyit akar adni.”

Ez az észrevétel azokra az úgynevezett „korrekciókra” utal, amelyekkel a minisztérium vagy az ipari igazgatóság a vállalat nyereségrészesedését módosította. Az idézett bíráló, véleményem szerint, ilyenformán *nem* állja meg a helyét. De már az a tény is, hogy ilyen néztek elterjedhettek, jelzi: olyan problémával állunk szemben, amelyet eddig nem tisztáztak elég megnyugtatóan. Igaz, első pillantásra nem túl lényeges részletproblémának tűnik a korrekciók ügye. Valójában — mint látni fogjuk — a mélyén nagy *elvi* problémák rejlenek.

A kérdés vizsgálatát számos körülmény nehezíti. Mindössze az 1957-es esztendő tapasztalatai állnak rendelkezésre — s nem kell hosz-

¹ A könnyűiparban 1957-ben a nyereségrészesedés bevezetésével együtt számos más fontos reformot hajtottak végre a gazdaságvezetés módszereiben. Több mint egy éve vizsgálom, hogyan váltak be ezek a reformok. A Közgazdaságtudományi Intézet e munkájában több külső munkatárs is résztvesz.

A kutatás eredményét hosszabb tanulmány foglalja majd össze. Ez a cikk csupán részterméke ennek a nagyobb munkának. A benne foglalt következtetések kifejezetten könnyűipari tapasztalatokon alapulnak, bár úgy gondolom, hogy hasonló problémák felmerülnek más iparágakban is.

A nyereségrészesedéssel kapcsolatban felvetődnek alapvető fontosságú közgazdasági problémák. Ilyenek például: mi a helye a jövedelmezőségnek az anyagi érdekeltiség rendszerében? Milyen kapcsolatban áll ez az anyagi ösztönzés egyéb eszközeivel? Célszerű-e a nyereségrészesedésnek központi helyet adni a vállalat anyagi ösztönzőinek sorában vagy pedig helyesebb lenne szerepét csökkenteni? Az említett *nagyobb* tanulmány részletesen foglalkozik majd ezekkel a kérdésekkel. Az itt közölt cikk ezeket a kérdéseket még nem érinti; témáját leszűkítettem a nyereségrészesedéssel kapcsolatos meghatározott részletproblémákra.

szan bizonyítani, hogy a tavalyi helyzet rendkívüli volt. Ugyanakkor éppen ilyen bonyolult viszonyok között került sor nagy jelentőségű új gazdaságvezetési módszerek, egyebek között a nyereségrészesedés bevezetésére. Magátólértetődő, hogy ezt az első évet *kísérletnek* kell tekintenünk; a kormányzat maga is annak tekintette. (Ehhez még hozzá kell fűznünk: az ipar egészében alkalmazott új módszereket a Könnyűipari Minisztérium, példás kezdeményezőkésséggel, további kísérleti reformokkal egészítette ki.) Éppen a kísérleti jellegből következik, hogy az alkalmazott módszerek nem lehettek mindjárt kezdetben kifogástalanok, hanem azokat „menet közben” kellett, (és kell majd ezután is) tökéletesíteni.

1957-ben az anyagi ösztönzés átalakítását nem egészítette ki párhuzamosan, azonos időpontban az árak reformja: a termelői árak rendezésére majd csak 1959-ben kerül sor. Az eddigi árak közismert nagy fogyatékoságai további nehézségeket támasztottak a nyereségrészesedés alkalmazásánál.

Mindezek miatt elemzésem nem azt kívánja vizsgálni: vajon a korrekciók 1957. évi gyakorlata a lehető legjobban megfelelt-e az akkori helyzet követelményeinek? Úgy gondolom, hogy az 1957-es esztendő tapasztalatainak jelentősége elsősorban abban áll, hogy világossá tette előttünk magukat a *problémákat*, a megoldásra váró kérdéseket, amelyeket természetesen előre, a nyereségrészesedés alkalmazása *előtt* nem láthattunk tisztán. Cikkemben tehát főképp arra szeretnék felelni: milyen elvek és módszerek szerint célszerű eljárni a *jövőben* a korrekciók bonyolult ügyében?

A korrekciók áttekintése

Az 1957. évi eredmények után fizetett nyereségrészesedés, mint ismeretes, attól függött: milyen mértékben haladta meg a vállalat tavaly az 1956. I.–III. negyedévi jövedelmezőségi színvonalat. A gyakorlatban azonban a részesedést úgy számítják, *mintha* nem a vállalat által *ténylegesen elért* összeg lenne a többletnyereség, hanem annál több vagy kevesebb. Minden eltérést, amely a *tényleges* többletnyereség és a csupán papíron létező, de a nyereségrészesedés alapjául szolgáló *virtuális* többletnyereség között van, korrekciónak nevezek, bármilyen jogcímen hajtották is végre; akár *előre* közölték, hogy e módosításra sor kerül, akár csak *utólag*, a mérleg lezárása után érvényesítették.

Tekintsük át az így értelmezett korrekciókat:

1. Már az indulásnál nem egyszerűen az 1956. I.–III. negyedévi tényszámokat vették alapul, hanem azokat némileg módosították, s az így *korrigált* számot nyilvánították „alaprentabilitásnak”. (Ehhez az alaprentabilitáshoz képest kell a vállalatnak többletet elérnie, hogy nyereségrészesedéshez jusson.)

2. A II. negyedévi mérlegek alapján — körülbelül júliusban—augusztusban — kisebb „virement”-ot hajtottak végre, egyes vállalatok alaprentabilitását emelték, másokét csökkentették az iparági alaprentabilitást változatlanul hagyva. Az indokolás „elvileg” így hangzott: mérlegelni kell a termelés összetételében bekövetkezett lényeges változásokat. Valójában egyszerűen arról volt szó, hogy ott, ahol az alaprentabilitást

túlfeszítettnek érezték, kissé meglazították, s ahol lazának, kissé-megfeszítették.

3. A nyereségrészesedést szabályozó első rendelet bejelentette: a vállalatok „ártámogatásban” részesülnek meghatározott költségeik megtérítéseképp.² Ez rendkívül nagy összeget tett ki a könnyűiparban: összesen 561 millió forintot. Az ártámogatásnak sajátos helye van a korrekciók sorában; kiutalása kifejezetten az 1957. év rendkívüli nehézségeivel és különleges kormányintézkedéseivel (általános béremelés stb.) függött össze. Nem sok ösztönző hatása lett volna a nyereségrészesedés bevezetésének, ha a vállalatok zöme számára eleve kilátástalan az 1956. évi rentabilitás elérése. Az ártámogatás lehetővé tette, hogy a vállalatok nagy része áthidalhassa a pénzügyi nehézségeket, s részesülhessen a nyereségből. (1958-ra — a gazdasági élet normalizálódásának eredményeképp — az ártámogatás megszűnt.)

4. Később sor került azoknak az ártámogatási összegeknek a visszavonására, amelyeket a vállalatok nem rendeltetésüknek megfelelően használtak fel.

5. Az ipari igazgatóságok és a minisztérium különböző előírások megsértése miatt büntetésül levonásokat eszközöltek a nyereségből.

6. Végül, az 1956. évi mérlegek jóváhagyásakor hozták meg — a pénzügyminisztérium felügyelete alatt — a végleges döntéseket a különböző korrekciók ügyében.

7. Ehhez még hozzáfűzhetjük: a Könnyűipari Minisztérium külön 22,1 millió forintos keretet, úgynevezett „ártámogatási tartalékot” kapott, amelyet saját hatáskörében szabadon használhatott fel különböző korrekciókra.³

Ha csak a minisztérium évi mérlegjelentésében szereplő korrekciókat (a fenti felsorolás 4., 5. és 6. pontjában említett módosításokat) vesszük; ezek egy része 55 millió forinttal javította, másik része pedig 110 millióval rontotta a könnyűipari vállalatok pénzügyi eredményét. E korrekciók révén a részesedés elszámolásának alapjául szolgáló többlet-nyereséget kerekén 12 százalékkal csökkentették.

Tekintsük most át — közgazdasági jellegük, tartalmuk szerint csoportosítva — a korrekciók fő típusait. (Lásd a következő oldalon levő táblázatot.)

Az „objektív nehézségek” és a vállalattól független nyereségtöbblet”

Az első csoport: a vállalat tevékenységétől függetlenül elért nyereségtöbblet elvonása, illetve a vállalattól független okokból keletkezett károkért nyújtott kárpótlás.

² Az „ártámogatás” elnevezés ebben az esetben nem találó. A könnyűipari gyakorlatban sokkal inkább a vállalat számára juttatott *globális* pénzügyi támogatásról volt szó. (Lásd erről Polgár Bódog cikkét: Szélgjegyzetek az állami ártámogatáshoz, Textilipari tervegazdaság, 1957. júniusi szám.) Valójában tehát ez is teljesen jogosan tekinthető a vállalati össznyereség egyfajta korrekciójának.

³ Félreértések elkerülése végett: a Könnyűipari Minisztérium és a vállalatok mindnapos szóhasználata csak a fenti felsorolás 4., 5. és 6. csoportját nevezi „korrekciónak”, tehát szűkebben értelmezi ezt a fogalmat, mint én az előbb adott definícióban. Úgy gondolom, hogy a fogalom széles értelmezésének megvan a létjogosultsága. Az itt felsorolt hétféle korrekció különbözik egymástól pénzügyi forrás, elszámolási technika szempontjából, s abban is, hogy a gazdasági vezetés milyen célból határozta el. *Közös vonásuk*: azt a számot, amely a nyereségrészesedés alapjául szolgál, eltérítik a vállalat által *ténylegesen elért* nyereségtől, e fölé emelik vagy ezalá szorítják. Ez a közös gazdasági tartalom indokolja együttes elemzésüket.

A korrekciók fő csoportjai*

A korrekció jellege	A korrekció összege millió forintban	
	a vállalat	
	javára	terhére
A vállalattól függetlenül bekövetkezett változások hatásának kiegyenlítése.....	20,3	25,9
Tudatos állami intézkedések hatásának kiegyenlítése	29,1	37,7
Büntető jellegű levonások	—	12,4
Előző éveket illető nyereség, illetve veszteség kiegyenlítése.....	1,2	6,7
Egyéb korrekciók (ártámogatás helyesbítése stb.)	4,7	27,6
Összesen :	55,3	110,3

* E táblázat számai azokat a korrekciókat foglalják magukban, amelyeket a Könnyűipari Minisztérium mérlegjelentése ezen a címen felsorol. A csoportosítás azonban nem egyezik a mérlegjelentésben közölt táblázat rendszerezésével; annak soraiban ugyanis a legkülönbözőbb közgazdasági tartalmú elemek keverednek. A fenti táblázatban saját analizisünk szempontjai szerint csoportosítottam az adatokat.

Itt tulajdonképpen egy ősrégi probléma „modernizált” formájával állunk szemben. Korábbi neve: az „objektív nehézség” ...

A probléma régi, csak éppen mindig azzal a mutatószámmal kapcsolódik össze, amelyhez az éppen érvényben levő gazdálkodási rendszerben a különféle anyagi konzekvenciák (prémiumok, jutalmak stb.) fűződnek. Régebben az volt a kérdés: mennyire kell figyelembe venni ezeket az objektív nehézségeket a termelési terv teljesítésétől függő prémiumok megítélésakor. Amikor kezdett széles körben elterjedni a különféle önköltségi mutatókhoz (az összehasonlítható cikkek önköltségcsökkentéséhez, a termelési költségszinthez) kapcsolt prémium, akkor azt vitatták: mennyiben múltott éppen ezeknek a számoknak az alakulása a vállalaton és mennyiben az objektív körülményeken? Most a harc új terepre helyeződött át: az ártámogatás és a nyereségrészesedés kapcsán lángolnak fel a régi viták.

Milyen nézetekkel találkozhatunk?

A vállalatok vezetői főként azt hangoztatják: „Térítsétek meg nekünk azokat a veszteségeket, amelyekről nem tehetünk.” A pénzügyminisztérium, az ipari felső vezetés köreiben viszont a dolog ellenkező oldalát hangsúlyozzák: vonják el a vállalattól azt a nyereséget, amely nem az ő munkájának gyümölcse. A Könnyűipari Minisztérium mérlegjelentése szó szerint ki is mondja: „A korrigálások elvi alapja az volt, hogy a vállalatok nem részesülhetnek abból a nyereségtöbbletből, amely tevékenységüktől függetlenül jött létre.”

E két nézet tulajdonképpen egyazon gondolatot fejez ki *egyoldalúan*: az és csak az a nyereség maradjon a vállalatnál, ami a vállalat saját tevékenységének az eredménye. „Teljes kompenzációt” kell adni a vállalaton kívüli körülmények kedvező és kedvezőtlen alakulásáért.

Mindenekelőtt tisztázzuk: egyáltalán *lehetséges-e* elválasztani a vállalat saját tevékenységének és a külső körülményeknek a hatását?

Ezt még egy esztergályosnál sem igen lehet megtenni. Még nála sem könnyű elhatárolni, mennyiben függ össze teljesítménye csupán saját szorgalmával és ügyességével, s mennyiben az anyagellátás folyamatosságával, az üzem szervezethez, a „szerencsével” (éppen „jó munkát” kapott vagy „rosszat”) stb? Hogyne lenne ez így egy nagy-

vállalatnál, amelynek sikerei és kudarcai ezernyi belső és külső körülmény összecsapásától függenek. Ki tudná biztosan megmondani, hogy például a termelés emelkedése az egyik gyárban mennyiben múltott a gyár vezetésének és kollektívájának szervezettségén, odaadásán, s mennyiben az anyagellátás javulásán, a megrendelések kedvezőbb alakulásán? Hol végződik pontosan a vállalat saját tevékenysége, és hol kezdődik a felsőbb szervek munkája, vagy éppenséggel a véletlen szerepe?

Így tehát az első fontos ellenérv a „teljes kompenzációval” szemben: *lehetetlen*. De tegyük hozzá: *célszerűtlen* is.

A vállalat tanuljon meg minél gyorsabban és ésszerűbben igazodni a tőle „független” körülmények változásaihoz! Ha a gazdasági folyamatok árja kedvezőtlen — tanuljon meg szembeúszni az árral! Mi lenne, ha megkísérelnék minden kedvezőtlen külső körülmény „kiszűrését” a vállalat nyereségéből? Ez teljes passzivitásra nevelne; arra szoktatna, hogy ölbe tett kézzel nézze a helyzet változását. Mi tagadás, az ilyen fajta passzivitás nem csupán falra festett ördög iparunkban.

Tervgazdálkodást folytatunk, s ez messzemenően lehetővé teszi a gazdasági folyamatok *előrelátását s tudatos, aktív alakítását*. De a legjobb terv sem képes pontosan előre látni a fejlődés minden *részletét*. A központi terv is, a helyi, vállalati tervek is meghatározott várakozásokra, feltételezésekre épülnek. A valóság azonban örökösén változik, s nem egyszer eltér a várakozástól. Gondoljunk például az időjárás hatására a mezőgazdaságban, vagy a külkereskedelemmel összefüggő bizonytalanságra az ipar számos ágában.

De hát a szocialista iparvezetés nem nézheti *passzívan* az ilyen eltéréseket. Mi a teendő? Természetesen, elsősorban tökéletesíteni a tervezést, hogy minél kisebbek legyenek ezek az eltérések. Tartalékokat képezni, hogy az előre nem látott változások minél kisebb zökkenőket okozzanak. S mindehhez: *azonnali intézkedésekkel* reagálni a körülmények nem várt alakulására. Nem csupán a központi szerveknek kell ezt megtenni, hanem a helyi intézményektől, s a *vállalatoktól* is meg kell követelni, hogy gyorsan és határozottan, önállóan cselekedjenek ilyen esetekben. Csakhogy erre nem számíthatunk, ha a vállalatokat túlságosan „megnyugtatja”, leszereli az a tudat: a váratlan kedvezőtlen körülményekért majd csak kárpótolják őket.

Miután e probléma egy-két kérdését elvileg áttekintettük, néhány példán is illusztráljuk az elmondottakat.

Több gyárban a vállalat számára kedvezően alakult át a termelés választéka. Az emiatt keletkezett nyereségtöbbletet elvonták. Másutt viszont számukra kedvezőtlen termékek gyártására tértek át — az így lérejtött veszteséget azután megtérítették a vállalatnak. Ezek a választék-változások nem voltak különösen kirívóak, hiszen hasonló változás történt sok tucat más könnyűipari üzemben is. Képzeljük csak el, mi lenne, ha ezt a gyakorlatot *teljes következetességgel* végigvinnék? *Minden* esetben, amikor a vállalat — a megrendelő kívánságainak megfelelően — az átlagosnál kevésbé rentábilis cikkeket gyárt, kártérítést kell kapnia, s fordított esetben a többletet le kell fölözni?... Elég csupán így, kiélezetten feltenni a kérdést, s világossá válik e gyakorlat abszurd volta. Tudomásul kell venni, hogy a kereslet hol kedvező, hol kedvezőtlen a vállalat számára. A vállalat szokja meg, hogy a dolgok

kedvezőtlen alakulása esetén is megtalálja a viszonylag legkevésbé kedvezőtlen megoldást. Ha áttérnénk a „teljes kompenzációra”, úgy nem is nagyon törné majd magát ezért!⁴

— Egyes vállalatok eredményjavító korrekcióban részesültek, mert importnehézségek miatt a külföldinél drágább hazai anyagot voltak kénytelenek felhasználni. Ez sem helyes. Persze, szívből sajnáljuk ezeket a vállalatokat. De hát arra kell szorítani őket, hogy aktívan szembe szálljanak az ilyen — a vállalat szemszögéből valóban objektív — nehézségekkel. A megmunkálás nagyobb gondosságával ellensúlyozzák költségeik emelkedését; esetleg próbáljanak meg — a megrendelőkkel egyetértésben — más gyártmányok termelésére áttérni, amelyekhez a kapott anyag jobban használható. Emellett szükség van a felső szervek megfelelő gazdasági intézkedéseire is. Amennyiben a külkereskedelmi vállalat hibájából nem érkezett meg az anyag, fizessen *magas* kötbért (s akkor ez a kötbér jelentse legalább részben a nyereség „korrekcióját”). Emellett legyen reális árkülönbség a jobb külföldi és a gyengébb hazai anyag között — így is elérhető, hogy a gyengébb anyag felhasználása ne csupán hátrányt, hanem egyúttal megtakarítást is jelentsen. Ismét egy példa arra, hogy az árarányok racionális kialakítása célravezetőbb, mint a korrekciók bonyolult, bizonytalan s passzivitásra szoktató módszere.

— A kötszövő- és a papíripar néhány vállalatánál új munkásokat kellett betanítani, hogy a termelés várható felfutásához szükséges létszám rendelkezésre álljon. A betanítás és a kezdetben gyakorlatlan dolgozók foglalkoztatása bizonyos többletköltségekkel járt, amelyeket korrekcióképpen, összesen körülbelül 0,6 millió forint értékben folyósítottak a vállalatoknak. Úgy hiszem, ez a korrekció teljesen felesleges volt. Mi lenne, ha minden vállalat arra az álláspontra helyezkednék: csak akkor hajlandó a saját rövidlejáratú termelési feladataihoz szükséges létszámról gondoskodni, ha ezért külön összeget utalnak ki a számára?!

Sommázva: tudomásul kell venni, hogy a vállalat mindennapos életéhez hozzátartozik az időnként kedvezőtlenül alakuló külső körülmények következményeinek vállalása. Mindenesetre ennek megfelelően legyen az árban valamiféle biztonsági tartalék. *A nyereségnek legyen az egyik funkciója, hogy fedezze azokat az átlagos veszteségeket, amelyek az esetleges kedvezőtlen körülmények, bizonytalan, előre nem látott hátrányos külső hatások nyomán lépnek fel.* Ez azt jelenti; általában a kevésbé „szerencsés” vállalat se váljék — pusztán a kedvezőtlen külső körülmények következtében — veszteségessé.

E biztonsági tartalék nagyságának természetesen nem kell egyformának lennie az ipar minden ágában. Ahol korlátozottabb az előre látás, több a bizonytalanság (például a mezőgazdasággal, a külkereskedelemmel szorosan összefüggő területeken), ott legyen nagyobb. Ez is egyik kritériuma lehet a nyereségkulcsok iparágak közötti differenciálásának. (A nyereségkulcsok differenciálásának elvét ma már általánosan elfogadottnak lehet tekinteni; ezt az árreformról szóló elvi ha-

⁴ Mindehhez azért hozzá kell tenni: lehetőleg úgy kell kialakítani az árakat, hogy a vállalat számára ne jelentsen külön hátrányt a kereslethez való alkalmazkodás. Az árak ilyen irányú tökéletesítésének feladatát semmiképp sem lehet helyettesíteni bonyolult korrekciókkal.

tározatok is kilátásba helyezték. De a differenciálásnak erre a kritériumára általában nem szoktak rámutatni.)

Az „objektív nehézségekkel” kapcsolatban eddig kifejtett gondolatsorral szemben felhozhatják azt az érvet: ez így nem „igazságos...” Miért bűnhődjék a vállalat olyanért, amiről nem tehet vagy megfordítva, miért élvezze a szerencse áldásait? Valóban, az elvont igazságosság szempontjából nézve vitatható ez az álláspont. Az is igaz, hogy általában a jövedelemelosztás problémáinál komolyan mérlegelni kell az etikai megfontolásokat is. Mégis, úgy gondolom, éppen a nyereségrészesedés olyan sajátos jövedelem, amellyel kapcsolatban az etikai megfontolások csak nagyon alárendelt szerepet játszhatnak. A fő mérce: *mire ösztönöz* a nyereségelosztás egyik vagy másik módszere? A teljes kompenzáció, mint láttuk, passzivitáshoz vezet (vagy legfeljebb minél hangosabb panaszkodásra ösztönöz), elvetése viszont a nehézségek elleni harcra szembeszállásra, a kedvező alkalmak ügyes kihasználására serkent. Már pedig ez a fontosabb (s egyébként végső soron etikai hatáskörében is az egészségesebb)!

Az a gondolatsor, amelyet eddig követtünk, végül ahhoz az eredményhez is vezethetne: a vállalatoknak *semmiféle* külső tényező hatását nem kell kompenzálni.

Ez viszont már *végletes, eltúlzott*, hibás álláspont. A szocializmusban a társadalom a tulajdonos; nyilvánvaló, hogy a körülmények előnyös vagy hátrányos alakulása elsősorban a központi államkasszát érinti. Tulajdonképpen már maga a nyereségrészesedési rendszer is ezt fejezi ki. A vállalat által elért nyereség egy része az államot, másik része a vállalatot, az üzemi kollektívát illeti meg. Azaz, a gazdasági élet köznyelvén: „együtt sír, együtt nevet” a két fél.

Am további lépésekre is szükség van:

Indokolt a *teljes* kompenzáció ott (s ez egyáltalán nincs ellentétben mindazzal, amit eddig mondtunk), ahol a vállalat *teljesen* tehetetlen a külső körülményekkel szemben. (Vigyázat, itt a „teljes” szón van a hangsúly!) Például az elektromos hálózatnak a feszültségváltozással kapcsolatos átalakítása jelentős költségeket okozott a könnyűipari vállalatoknak. Ez a textil- vagy a cipőgyár számára nyilvánvalóan olyan „külső körülmény”, amely semmiféle saját aktivitással, a „nehézségekkel való szembeszállással” meg nem változtatható — helyes tehát e költségeket teljes egészükben megtéríteni.

Bizonyos részletes kompenzáció esetleg indokolt lehet ott, ahol még a helyzethez, a körülményekhez ügyesen alkalmazkodó vállalat is *súlyos* veszteségeket szenvedne.

Erre példaként az úgynevezett „gyapotleminősítést” hoznám fel. Ismeretes, hogy külkereskedelmi okokból, s részben hiányos nyersanyagkészleteink miatt a pamutipari vállalatok időnként kénytelenek jobb és drágább anyagot felhasználni ott is, ahol teljesen megfelelne a gyengébb minőségű, olcsóbb gyapot is. Az így keletkezett többletköltségek egy részét a pénzügyi szervek megtérítik.

De hangsúlyozom: csak egy részét! A fajlagos anyagfelhasználás ugyanis kedvezőbb jobb anyag esetén; a készterméknél is könnyebb így jó minőséget elérni. E megtakarítások átlagos nagyságáról kialakult műszaki adatok vannak — s ennek arányában már eleve csökkentik a megtérített összeget. Ez helyes módszernek tűnik. Egyrészt: a vállalat

érdekelt a fajlagos anyagfelhasználás, a minőség további javításában, a jobb alapanyag-adta lehetőségek minél teljesebb kihasználásában, hiszen a „leminősítés” címén kapott kárpótlás összege akkor sem csökken, ha a tényleges eredmények kedvezőbbek az említett átlagos műszaki adatoknál. Másrészt: a részleges kompenzáció megóvja a vállalatot a túlon túl nagy veszteségektől.

Az ilyesféle részleges vagy teljes kompenzációt ismét nem azért kellene megtenni, mert így „igazságosabb”, hanem mert így *célszerűbb*. A körülményeknek való teljes kiszolgáltatottság érzése ugyanis már nem mozgósít, hanem *demobilizál*. A felelősséget, a terhek és az előnyök vállalását tehát bizonyos fokig meg kell osztani az állam és a vállalat között — anélkül azonban, hogy a felelősség határait elmosnánk.

Az eddig elmondottakból logikusan következik: nincsen általános recept annak eldöntésére, mennyire kell a vállalat nyereségét korrigálni a külső körülmények hatásának ellensúlyozására. Egyedi mérlegeléssel, bizonyos esetekben józan kompromisszummal lehet csak megoldani az ilyen kérdéseket. Mindenesetre, véleményem szerint, az általános szemlélet az kell hogy legyen: ha a szóban forgó ügy, a fenti elvek szerint is, nagyon vitatható, úgy inkább a kompenzáció *ellen* kell állást foglalni.

Ami mármost a jelen gyakorlatot illeti: ez is egyedi mérlegelésekre épül. A hiba azonban az, hogy ezeknek a döntéseknek nincsen kellően tisztázott, elfogadott, leszögezett *elvi alapjuk*. Inkább sajátos *alku* eredményeképp jönnek létre; ilyen alkudozás folyik a pénzügyminisztérium és az ipari tárca, az ipari minisztérium és az igazgatóság, az igazgatóság és a vállalat között. „Felfelé” mindegyik a csökkentő korrekciók *ellen*, „lefelé” pedig a csökkentések *mellett* van.

E bonyolult kérdések eldöntését az alkudozások síkjáról mielőbb az elvi tisztázás síkjára kellene átvinni.

Az állami intézkedések „kiszűrése”

Az előző fejezetben a vállalaton kívüli körülmények hatásáról beszéltünk *általában*. E körülmények egyik sajátos, eddig nem tárgyalt kategóriája: *a tudatos állami, központi intézkedések közvetlen hatása a vállalat rentabilitására*. (Persze, a gyakorlatban néha igen nehéz határvonalat húzni az „objektív” körülmények és az állami intézkedések hatása között, ezek szorosán összefonódhatnak. De itt — az analízis kedvéért — igyekezünk e kettőt lehetőleg szétválasztani.)

A vállalatoknál leginkább ezzel kapcsolatban terjedt el az a hangulat, hogy úgyszólván a központtól, a minisztériumtól függ, mennyi részesedést kapnak. Az állam például egyik kezével csökkenti egy termelőeszköz árát, s azután — ha akarja — a másik kezével ismét elvonja az ebből keletkezett többletjövedelmet a nyereség korrigálásával.

Az ilyesfajta korrekciók több csoportba oszthatók:

a) *Allamilag elhatározott termelőeszköz-árváltozások hatásának ellensúlyozása*. Ez 1957-ben kereken 8,3 millió forint pozitív és 7,1 millió forint negatív korrekciót jelentett. Véleményem szerint, általában nem helyes „kiszűrni” az árváltozások hatását. (Kivételek természetesen itt is lehetnek.) Az árarányok változtatásának többnyire éppen azt kell céloznia (esetleges más célok mellett), hogy az állam ily módon befo-

lyásolja a vállalat gazdálkodását. A vállalatnak arra kell törekednie, hogy a megdrágult anyaggal (vagy más eszközzel) takarékoskodjék, esetleg teljesen vagy részben másfajta, viszonylag olcsóbb eszközökkel helyettesítse. Lehet, hogy az adott évben az áremelés okozta károsodásnak csak egytizedét tudja ily módon megtakarítani. De éppen az a tudat, hogy nem számíthat kompenzációra, ösztönzi megtakarításokra, átcsoportosításokra most és a következő években.

b) *A központi intézkedésre végrehajtott béremelések.* Ez bonyolultabb probléma. Egyfelől: természetesen az ilyen béremeléseknek is hatást kell gyakorolniuk a vállalat gazdálkodására. Különösen a részleges béremelések, bérarányváltozások hivatottak — egyebek között — arra is, hogy összhangot teremtsenek a rendelkezésre álló munkaerő és a vállalatok szükséglete között; a gyárakat arra késztessek, hogy egyes munkafajtákkal jobban takarékoskodjanak, talán más munkákkal helyettesítsék, vagy fokozottan gépesítsenek stb. A béremelések automatikus korrekciójának gyakorlata felmentené a vállalatot az ilyesfajta megfontolások, gazdasági számítások alól.

Másfelől: a különösen nagyarányú béremelések, s főképp az általános bérrendezések (s ilyenre került sor 1957 elején) oly nagy mértékben érintik az egész ipart, hogy ezeket nem lehet mindig teljesen a vállalati nyereség terhére végrehajtani. (Ez utóbbiakat általában nem is mérlegben szereplő korrekciókból, hanem zömében az ún. „ártámogatásból” fedezték.) A korrekció szükségességét tehát külön-külön mérlegelni kell minden bérügyi intézkedés alkalmával.

Sajátos jelenségek mutatkoztak 1957-ben a munkaintenzitás csökkentésével kapcsolatban. Időszerű és szükséges, a munkások által régvárt intézkedés történt, abból a célból, hogy csökkentsék a fizikai dolgozók igénybevételét, ahol azt munkaegészségügyi megfontolások indokoltá tették. Az „ártámogatás” egyik funkciója a könnyűiparban e költségemelő tényező kiegyenlítése volt. A gyakorlatban azonban a vállalatoknak csupán egy része fordította erre a célra a számukra felajánlott összegeket, másik részük viszont nem intenzitás-csökkentésre, hanem egyszerűen béremelésre használta fel, az intenzitás régi fokának megtartása mellett. A pénzügyi kormányzat, teljesen helyesen, visszavonta a vállalatoktól azokat az összegeket, amelyeket nem rendeltetésüknek megfelelően használtak fel. Összesen több mint 30 millió forintos korrekcióra került sor ilyen okokból.

Véleményem szerint vitatható, vajon eleve célszerű volt-e ártámogatást ígérni erre a célra? Talán elégséges lett volna a vállalatokat felhatalmazni, hogy ahol ezt a dolgozók kívánják, s a munkaegészségügyi szakemberek jogosultnak tartják, saját felelősségükre csökkenthetik az intenzitást, a költségek emelkedése, a nyereség csökkentése árán. Amúgy is erős nyomás érződik abban az irányban, hogy inkább a közvetlen bért emeljék, akár a nyereség, s ezzel az évenként egyszer fizetendő nyereségrészesedés rovására is. Érthető, hogy ennek a külön ártámogatásnak a perspektívája még külön biztatást adott a bérlazításhoz.

c) *A termelés összetételével, választékával, továbbá az anyagfelhasználással kapcsolatos állami utasítások.* A gyakorlatban ezeket szinte lehetetlen elválasztani az előbbi fejezetben tárgyalt objektív nehézségtől és vállalattól független előnyöktől. Például: a külkereskedelem ragaszkodik olyan termék exportjához, amely a gyár számára kevésbé

jövedelmező.⁵ A vállalat vagy elvállalja a kért gyártmányt önként, mert enélkül nem tudná kapacitását kitölteni (ez az *előző* fejezetben tárgyalt eset), vagy a vállalatot a felsőbb szervnek külön *utasítania* kell a kért cikk legyártására.

Láthatjuk, mennyire összefonódik e kétféle problémakör.⁶ Mégis szükség van bizonyos megkülönböztetésekre, éppen a korrekciók jogsultsága szempontjából. Amíg a központi szervek közvetlen utasítással nem kapcsolódnak bele az ügybe, addig nyugodtan helyezkedhetünk arra az álláspontra, amit az előbbi fejezetben kifejtettünk: a vállalatnak nincs szerencséje, ez a megrendelés kevés hasznot hoz a számára; igyekezzék valahogyan alkalmazkodni a helyzethez, csökkentse az önköltséget ennél a cikknél is, egyezzen meg a külkereskedelemmel másképp stb. . . . De nem mondhatjuk ugyanezt, ha az állam központi szervei egyenes utasítást adtak. Éppen az állami utasítások tekintélye szempontjából káros lenne, ha egy előírás végrehajtása kifejezetten anyagi hátrányokkal járna a vállalat számára. Ez felesleges^{*} konfliktusokhoz vezetne, szembeállítaná a vállalat jövedelmezőségi érdekét és az állami fegyelmet. Ilyenkor tehát még mindig szerencsésebb e hátrányokért kellő korrekciókkal kárpótolni a vállalatot.

Az ilyesfajta korrekciók szükségességét jelentékeny mértékben csökkenteni lehet a termelői árrendszer tökéletesítésével. Az árarányokat úgy kell kialakítani, hogy a keresett cikk gyártása jövedelmező legyen a vállalat számára, s így a rentabilitási megfontolások lehetőleg ne hassanak a keresett cikk termelése ellen.

Összefoglalva: a korrekciók szükségesek az olyan állami intézkedések hatásának ellensúlyozására, amelyeknek nem céljuk a vállalati gazdálkodás közvetlen befolyásolása. Ugyancsak jogosultak olyankor, ha éppen a korrekció szereli le a vállalat esetleges ellenállását az állami utasítással szemben. Viszont káros az olyan korrekció, amely megfosztaná az állami ár- és bérváltozásokat a vállalatra gyakorolt gazdasági hatásuktól.

Ismét csak azt mondhatjuk, amit az előző fejezet végén: okos egyedi mérlegelésre van szükség. S még valamit. Amikor a szóban forgó állami intézkedést meghozzák (például megjelenik az árváltozásról, béremelésről szóló rendelet, kiadják a választékra vonatkozó utasítást), mindjárt előre közölni kell: lesz-e ennek alapján korrekció a nyereségben vagy sem? (A Könnyűipari Minisztérium általában így járt el.) Így a vállalatot (és a költségvetést) megkíméljük az utólagos megfélemlítésektől.

Büntetések és jutalmak

A korrekciók további csoportja: kifejezetten büntető célzatú, mulasztásokat megtorló levonások.

Ennek egyik gyakoribb formája: a törvénytelen úton, nyílt vagy burkolt árdrágítással szerzett többletnyereség elvonása a vállalattól. Összesen körülbelül 7,6 millió forintot vettek vissza ezen a címen a vál-

⁵ Amit az itt következőkben a választékkal kapcsolatban kifejtünk, az — mutatis mutandis — érvényes az anyagfelhasználással kapcsolatban is.

⁶ A bevezetőben közölt táblázat megszerkesztésekor részletes adatok híján nem is lehetett szétválasztani e kétféle jelenséget. Ezért a 2. fejezet c) pontja szerinti korrekciókat nem a 2., hanem az 1. sorban, a vállalattól függetlenül bekövetkezett, „objektív” változások kiegyenlítését célzó korrekciók között kellett feltüntetni.

lalatoktól. Például többszázezer forintos levonásra került sor a Budakalászi Gyapjuszövetgyártól, a Lóden Posztógyártól, a Pomázi Posztógyártól és a Bajai Gyapjuszövetgyártól. Ezeket az intézkedéseket fegyelmi eljárással is összekapcsolták. Hasonló rendszabályok történtek a ruházati és a kötszövő-iparágban, s más iparigazgatóságok területén is.

A levonások másik része olyan mulasztásokért, fegyelmezetlenségekért büntet, amelyek ártottak ugyan a népgazdaság érdekeinek, de nem vezettek közvetlenül elvonható nyereségtöbbletbe. Ilyenkor a felsőbb szerv belátása szerinti összeggel csökkenti a részesedést, ezzel bünteti a vállalatokat. Ide sorolható például az előírt átlagbérek túllépése miatt kirótt 2,6 millió forintos levonás. Az ilyen büntetés fontos fegyelmező eszköz az állam kezében.

Találkozni olyan nézetekkel, amelyek helytelenítik az ilyesfajta korrekciókat. (Ilyen vélemények hangzottak el például a tavaly őszi könnyűipari gazdasági konferencián.) Ez a bírálat megítélésem szerint nem jogos; a nyereségrészesedés korrekcióinak ez a csoportja helyes és szükséges.

Az ellentétes álláspontok mögött végsősoron az a probléma rejlik: vajon a vállalati rentabilitás jól tükrözi-e, hogyan szolgálta a vállalat a társadalom, a népgazdaság érdekét?

Erre a kérdésre nem lehet egyszerűen igennel vagy nemmel felelni. A nyereség a vállalati gazdálkodás színvonalának, eredményességének pótolhatatlanul fontos mutatószáma, amely rendkívül sokrétűen tükrözi a gazdasági tevékenység számos oldalát. A mainál előnyösebb feltételek megteremtésével — mindenekelőtt az árrendszer céltudatos tökéletesítésével — még sokkal kifejezőbb, megbízhatóbb fokmérővé válna a nyereség. Ugyanakkor tisztán látnunk kell a korlátokat is: még jobb árak esetén sem válhat a vállalati rentabilitás a társadalmi érdek szolgálatának *adekvát* jelzőjévé; nem lehet elérni, hogy a vállalati jövedelmezőségi érdek és a népgazdaság általános érdeke *mindenkor teljesen* egybeessék.⁷

A nyereség tehát nem valamiféle szentség, amelyhez tilos hozzányúlni. Teljesen indokolt, hogy amennyiben a vállalat megsértette a népgazdaság valamilyen érdekét, s ez nem tükröződik közvetlenül — mondjuk a nagyobb költségek révén — a nyereségben, szankcióképpen csökkentsék a felosztásra kerülő nyereséget.

De amikor hangsúlyozom, hogy *elvileg* helyeslem az ilyesfajta büntetést, ugyanakkor fel szeretném hívni a figyelmet a jelen *gyakorlat* néhány hibájára.

A nyereségelvonás mint szankció *kerülőút*, amelyet időnként kénytelenek vagyunk igénybevenni. De az egyenes, *közvetlen* út nyilvánvalóan célszerűbb és rövidebb. Számos társadalmi követelmény közvetlenül tükröződhet az *árakban*, a *költségekben*, tehát végső soron a *nyereségben* is, s így nincs szükség arra, hogy utólag magát a nyereséget módosítsuk. Egy-két példa. Nyereségelvonással büntették meg az egyik

⁷ Az itt felvetett és röviden megválaszolt kérdés hallatlanul bonyolult. Az első lábjegyzetben említett hosszabb kutatómunka és az ennek alapján készülő nagyobb tanulmány fő feladata éppen az, hogy *erre* a kérdésre adjon részletes választ; a vállalati rentabilitás, az árak és a társadalmi érdek összefüggéseit segítsen tisztázni a gyakorlat tapasztalatai és elméleti elemzés alapján. Itt ebben a rövid cikkben csak álláspontomat tudom jelezni; a bizonyítással adós maradok.

gyárat, mert a megrendeléstől eltérő választékú terméket gyártott. De miért ez a bonyolult módszer? Legyen jóval nagyobb teher a *kötbér*; tehát érződjék meg a nyereségen, ha a vállalat megszegi szerződéses kötelezettségeit. Vagy egy másik példa. Csaknem félmillió forint elvonásával sújtottak egyes vállalatokat minőségrontásért. Eerre azonban nem lett volna szükség, ha a vállalatokat rászorítják, hogy a szokásos módon csökkentett áron adják el a rosszabb minőségű termékeket. Valamennyi esetben hasonlóról van szó: *a kötbér, a kamat, a minőségi ár- engedmény, s a többi hasonló eszköz csupa olyan módszer, amely a korrekciók bonyolult közvetítő szerepének mellőzésével, közvetlenül a nyereségen át ösztönzi a vállalatot feladatainak teljesítésére.* Csupa olyan eszköz, amelyet a gazdasági vezetés aránylag könnyen végrehajtható rendszabályok segítségével kézbevehet.

Vannak viszont társadalmi kívánalmak, amelyeket nem lehet ilyen egyszerű intézkedésekkel „beépíteni” az árak, a költségek, a nyereség elemei közé, s ennek ellenére többnyire *éppen ezeket* nem tartják szem előtt a korrekcióknál. Ilyenek mindenekelőtt a társadalom *hosszúlejáratú* érdekeivel összefüggő követelmények.. A részesedést az *évi nyereség* alapján fizetik. Ha a vállalat elhanyagolja a géppark karbantartását, a munkások, szakemberek képzését, a műszaki fejlesztést, a gyártmányok tökéletesítését, új termékek kikísérletezését stb., akkor az nem rontja idei *vállalati* nyereségét, sőt (a felszabaduló munkaerő, anyagi források révén) még javíthatja is. Nem kell hosszasan bizonyítani viszont, hogy milyen kárt okoz ezzel a *társadalomnak*. Nagyon hasznos lenne, ha az ilyen mulasztásokért — tehát a társadalom „hosszúlejáratú érdekeinek” megsértéséért — nyereségcsökkentéssel büntetnék a vállalatot. Ez jelenleg nem történik meg.

S mi van azokkal a vállalatokkal, amelyek nem hanyagolják el a holnap érdekeit? Az még előfordul, hogy az emiatt keletkezett többletköltségeiket megtérítik. (Am ez is inkább csak olyankor történik meg, ha a vállalatok e feladatokat kifejezetten állami utasításra hajtották végre.) Nézetem szerint az effajta anyagi ösztönzéssel sokkal többet kellene törődni. Tudomásul kell vennünk, hogy a nyereség a vállalatnak nemcsak egyik-másik káros, hanem társadalmilag rendkívül hasznos oldalát is homályban hagyja. Tehát nemcsak levonásokra vagy esetleges többletköltségek kiegyenlítésére, hanem esetenként *a részesedés jutalomszerű emelésére* is szükség lenne!

Az előző éveket illető nyereségek és veszteségek

Az évi mérleg összeállításakor a számvitel kimutat olyan nyereségeket vagy veszteségeket, amelyek — keletkezésük idejét tekintve — tulajdonképpen nem a szóban forgó évet, hanem a megelőzőt illetik. Ilyen tételek keletkezhetnek pusztán könyvelési, elszámolási okokból. De az is elképzelhető, hogy a vállalat az előző esztendőben szándékosan manipulált a nyereséggel, s ez bukkan most utólag elő.⁸

⁸ Ezzel a kérdéssel részletesen foglalkozik Lukács László és Sági Márton tanulmánya: A pontosság korlátai a vállalati nyereségről szóló könyvviteli kimutatásokban. A tanulmány egyes részeit megjelentek a Közgazdasági Szemlében is.

E fejezet egyes gondolatait (például az előző évek mulasztásának „amnesztiájáról”, a „plafon” és a „nyílt tartalék” kérdéséről) részben Lukács tanulmányából merítettem.

Válásszuk külön a torzítás két lehetséges irányát. Az egyik „mesterségesen” *növeli* az idei nyereséget a jövő évi terhére. Ez feltétlenül káros, mert termelési eredménnyel meg nem alapozott jövedelemhez juttatja a vállalat dolgozóit, indokolatlanul növeli a vásárlóerőt. Ha ilyen visszaélést felfedeznek, elkövetőit felelősségre kell vonni. S ennek ki egészítéséül magától értetődő, hogy az idei ügyeskedéssel jövő évre át-csempészett veszteséget utólag se térítsék meg számukra; ne kapjanak automatikus pénzügyi „amnesztiát”.

A másik eset: az idei nyereséget csökkentik a jövő év javára. Ismeretes, hogy a nyereségrészesedésnek „plafont” szabtak: nem lehet átlagban több, mint a vállalat dolgozóinak négyheti keresete. Ahol a vállalat részesedése — plafon nélkül — túlhaladná a négyheti átlagot, ott érdekük a plafon feletti nyereséget inkább eltitkolni, s ily módon tartalékokat képezni a következő esztendőre. A 197 könnyűipari vállalat tetemes része, összesen 29 gyár maximális részesedést ért el, ezért könnyen elképzelhető, hogy néhányánál felmerült ez a gondolat.

A nyereség torzításának ez a változata tulajdonképpen nem okoz különösebb népgazdasági kárt. Sajátos formája ez a „megtakarításnak”, a vállalatnál maradó eszközök növelésének. Nincsen indok arra, hogy jövőre, amikor kibukkan ez a nyereség, elvonják tőle.

De ehhez hozzá kell tenni: miért kellene a vállalatot ilyen körmönfont módszerek alkalmazására szorítani? Ha valamilyen megfontolás (például a vásárlóerő korlátozása) szükségessé teszi, hogy a ténylegesen *kifizetésre* kerülő részesedést korlátozzák, akkor módot kell adni, hogy a vállalat a maximum feletti részesedést *nyílt tartalékként* félretehesse későbbi időkre. A legújabb intézkedések most már lehetővé is teszik, hogy a „plafon” feletti nyereséget a következő év nyereségrészesedésénél számításba vegyék.

Egyébként nem hiszem, hogy a plafon feletti részesedés olyan sok lett volna, hogy ez veszélyeztetné a vásárlóerő és az árualap egyensúlyát. Ez az intézkedés, nézetem szerint, egyik megnyilvánulása volt annak az *egyenlődsdi-tendenciának*, amely sokféle más formában is kifejezésre jut a nyereségrészesedés kezelésénél.

A gyakoribb jelenség: igyekeztek „lefaragni” a részesedésből ott, ahol „túl soknak” találták. Ezt egyes területeken teljesen önkényesen, többé-kevésbé mesterségesen megkonstruált ürügyekkel tették. De előfordult az ellenkezője is: „megsajnálták” azokat a vállalatokat, ahol semmi vagy túl kevés részesedés ígérkezett. Például az egyik ipari igazgatóság három vállalatát nyereségelvonással büntette az anyagfelhasználási terv túllépése miatt, de másik háromnál eltekintett ugyanettől a szankciótól. Ennek egyik indokolása — a mérlegjelentés szavaival: „mindhárom vállalat csupán 6 napi bérnek megfelelő többlet nyereséget téríthetett vissza dolgozóinak, mely minimális lehetőségtől is elestek volna, amennyiben e címen büntető korrekciót alkalmazunk.”

Az egyenlődsdi általában ellentétes a szocialista elosztás elveivel. De különösen felesleges erre törekedni éppen a nyereségrészesedésnél. Tudomásul kell venni, hogy igenis *jelentős különbségek* lesznek a vállalatok részesedése között. Lehet, hogy ez a részesedés kiosztásának napjaiban lehűti a rosszuljárt üzemekben a hangulatot. De ami a *tartós* hatást illeti: csak erősíteni fogja a nyereségrészesedés ösztönző szerepét.

Elvileg megalapozott, tárgyilagos döntések szükségessége

Az eddig elmondottak alapján úgy gondolom, hogy számos felesleges, sőt esetleg káros korrekciót meg kell szüntetni. Ugyanakkor továbbra is szükség lesz (bár feltehetőleg a mainál jóval kisebb végösszegben) meghatározott korrekciókra.

Az eddigiekből azonban az is következik, hogy nemcsak a korrekciók *elvein* és *méretein* kell változtatni, hanem *szervezeti formáin*, *módszerein* is. A továbbiakban ezzel kapcsolatban szeretnék még néhány gondolatot vázolni.

Az első ezek közül tulajdonképpen messze túlnő a korrekciók problémakörén, de itt is kénytelen vagyok érinteni. A kérdés: vajon a részesedés csupán a meghatározott bázishoz (1957-ben az 1956-os eredményekhez) képest elért *többlet*nyereségtől, vagyis a vállalati jövedelmezőség *fejlődésétől* függjön-e? Jelenleg ugyanis ez a gyakorlat. Ez azonban ahhoz vezet, hogy az éveken át *egyenletesen* magas nyereséget produkáló vállalat semmilyen részesedést nem kap, míg egy, a mélypont-ról most felkapaszkodó vállalatnál nagy összegeket vágnak zsebre. Ez nyilvánvalóan képtelen helyzet.

Cikkem előbb tárgyalt fejtegetései is a részesedésnek e mai egyoldalú formája *ellen* szólnak. Például az első fejezetben felvettem: az adott évben esetleg szerencsétlenül alakuló külső körülmények meg hiúsíthatják, hogy a vállalat túlteljesítse előző évi eredményét. De ha előzőleg jól, magas nyereséggel dolgozott, e balsikerek miatt sem válik deficitessé, jövedelmező marad. A nyereségrészesedés jelenlegi rendszere eziránt tulajdonképpen közömbös, a vállalatot csak a *többlet* érdekli.

Másik fontos probléma *a korrekciók rendszerének egyszerűsítése*. Emlékeztetek itt a cikk elején található felsorolásra a módosítások hét formájáról. Ez is mutatta, hogy a korrekciók rendszere jelenleg feleslegesen bonyolult. Véleményem szerint időszerű lenne egy *átfogó határozat*, amely elvileg megalapozottan rendet teremt a korrekciók frontján; tisztázza, milyen esetekben indokoltak az ilyen módosítások és mikor nem? E határozat fellépne az öncélú, csupán a részesedés leszorítására irányuló korrekciók ellen; általában elejét vehetné ezen a téren a szétforgácsolt, ötletszerű intézkedéseknek. A korrekció ne legyen valamiféle bizonytalan és nyugtalanító „Damoklesz kardja”, a vállalatok minél nagyobb biztonsággal számolhassanak a várható korrekciókkal.

E határozat elvi síkon s általános érvennyel döntené el a vitás kérdéseket. Ez azonban korántsem pótolja a vállalatok sajátos problémáinak *egyedi* mérlegelését.

Már az idén is központi revizorok vizsgálták felül minden vállalat évi mérlegét, s e revíziók során tették meg javaslataikat a nyereség korrekcióira is. Ezt a módszert kellene továbbfejleszteni.

A most tartott vizsgálatok főleg azt kívánták megállapítani, helyes-e, szabályos-e a vállalat mérlege? Ennek megfelelően a munkában kizárólag számviteli szakemberek vettek részt. Meg kellene fontolni, nem lehetne-e ezeket a vizsgálatokat a következő években összekapcsolni a vállalat termelési eredményeinek, műszaki állapotának, ke-

reskedelmi teljesítményének értékelésével?⁹ Évenként egyszer tehát megszerveznék a vállalat tevékenységének *sokoldalú, komplex* ellenőrzését; ennek megfelelően részt vennének a vizsgálatban műszaki és esetleg értékesítési szakemberek is. Az ilyen ellenőrző bizottság sokkal körültekintőbben tehetne javaslatot a részesedés esetleges módosítására; pontosabban megállapíthatná: rászolgált-e a vállalat büntető levonásra vagy ellenkezőleg, a részesedés jutalomszerű kiegészítésére. Jelentésük valósággal a vállalat „évvégi bizonyítványa” lehetne.

A vállalatnak módot kellene adni arra — a mainál szervezettebb formában —, hogy e javaslatokkal szemben kifejtse saját álláspontját, „védekezhessék”. Végül az üzemben járt ellenőrző csoport javaslata és a vállalat válasza alapján — az általános érvényű határozat keretei között — az ipari igazgatóság vezetője vagy kollégiuma mondaná ki a végső szót.

Felhozhatják ezekkel a javaslatokkal szemben: a korrekciónak ez a rendszere sok szubjektivitást visz a nyereségrészesedésbe; előfordulhat, hogy egyes igazgatóságok kényük-kedvük szerint sújtják valamegyik vállalatot... Hadd kérdezzük meg az aggályoskodóktól: vajon az iparigazgatóságok, ha éppenséggel akarják, s munkájukat nem ellenőrzik kellőképpen, nem tehetik ezt meg más alkalommal is? (Például kellemetlen következményekkel járó utasítást adhatnak, csökkenthetik az átlagbért stb.) Akár tetszik nekünk, akár nem, az olyan bonyolult, sokrétű problémákat, mint a nyereség korrekciója, lehetetlen egyszerű mérlegadatokat és statisztika alapján gépiesen eldönteni; ezek elkerülhetetlen egyéni mérlegelést igényelnek. Azok a formák, amelyeket javaslok, *nem zárják ki* az önkényeskedést, de legalább minimumra csökkentik a lehetőségét, mint ahogy a törvényes jogi formák szigorú betartása sem zárja ki, de erősen csökkenti a bíró szubjektivitását. A kereteket világosan szabályozó általános határozat, a sokoldalú, szakértő, kollektív helyszíni vizsgálat, a vállalat „védekezési lehetősége” — mindez elegendő biztosíték arra, hogy általában tárgyilagos döntések szülessenek.

Az 1957. évi munkáért fizetett részesedést már kiosztották üzemeinkben. Hasznos lenne, ha a magyar szocialista ipar első nyereségrészesedésének tapasztalatait minél tüzetesebben megvizsgálánánk, minél szélesebb körben megvitátnánk, hogy a tanulságokat megszívlevélve, tovább tökéletesíthessük az anyagi ösztönzés e kiemelkedően fontos eszközét.

⁹ A cikk előbbi részeiben már utaltam például arra, hogy a korrekciónál érdemes figyelembe venni: mennyire szolgálta a vállalat tevékenysége a termelés távlati érdekeit, a műszaki fejlesztést stb.